

УДК 745.52(477)(092)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.8.239457>

ORCID 0000-0002-4602-9883

ORCID 0000-0002-3020-3445

КЛАСИК РЕШЕТИЛІВСЬКОГО КИЛИМАРСТВА ЛЕОНІД САМІЙЛОВИЧ ТОВСТУХА: ПОЄДНАННЯ НОВИХ ШЛЯХІВ І НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

Оксана Кудря,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри виробничо-інформаційних технологій та безпеки життєдіяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Алла Кісь,

аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті розглянуто життєвий шлях та особливості творчої діяльності відомого майстра українського килимарства Леоніда Самійловича Товстухи; аналізовано його внесок як народного художника України у розвиток килимарства на Решетилівщині, популяризацію цього мистецтва в Україні та за її межами, виявлено широкі можливості застосування досягнень майстра у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

Відзначено, що найбільш яскраво талант художника проявився в тематичних творах на початку його творчої діяльності – це килими з органічним поєднання портретних зображень із традиційним рослинним орнаментом. Впродовж життя Л. Товстуха створив близько півтори сотні килимів, справжніх шедеврів, та велику кількість масових робіт. Доведено, що Леонід Самійлович Товстуха шукав власні нові шляхи у тканні килимів, але завжди дотримувався основ і народних традицій.

У статті розглянуто трудовий шлях Леоніда Товстухи: від начальника килимового цеху, художника, головного інженера до директора фабрики художніх виробів імені Клари Цеткін. Відзначається, що поряд з творчою і адміністративною роботою Леонід Товстуха вів активну громадську діяльність. Творчий доробок та життєвий шлях народного художника України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, багаторічного директора фабрики художніх виробів імені Клари Цеткін, Почесного громадянина Решетилівки Леоніда Самійловича Товстухи характеризується вагомністю надбань та суттєвим особистим внеском у розвиток й популяризацію решетилівського килимарства в Україні та світі. Доведено, що Леонід Товстуха, зберігши традиції, сказав принципово нове слово у мистецтві, що є цінним у процесі фахової підготовки вчителів.

Ключові слова: килимарство, Леонід Самійлович Товстуха, український килим, фабрика художніх виробів імені Клари Цеткін, підготовка вчителя.

Постановка проблеми. Українське декоративно-ужиткове мистецтво, значне місце у якому належить і килимарству, у своєму підґрунті має давні народні традиції. Сучасне килимарство бере свої витoki з народного килимарства, яке має багату історію свого розвитку та характеризується високим художнім рівнем і технічною досконалістю.

Головним осередком сучасного килимарства на Полтавщині є Решетилівка. Саме решетилівськими килимами znana Полтавщина за межами України, вони удостоєні багатьох міжнародних відзнак. Решетилівські килими вражають своєю довершеністю: мають вишуканий квітковий малюнок та досконале поєднання кольорів. До кращих робіт належать килими класиків Решетилівського килимарства – Н. Бабенко та Л. Товстухи. Знаний килим Надії Несторівни Бабенко «Древо життя» з 1969 року прикрашає Блакитну залу штаб-квартири ООН у Нью-Йорку, а килим Леоніда Самійловича Товстухи

«Народжені рідною землею» є окрасою штаб-квартири Ради Європи (м. Страсбург, Франція).

Значний внесок у розвиток килимарства на Решетилівщині, його популяризацію в Україні та загалом у світі було зроблено народним художником України, незмінним директором фабрики імені Клари Цеткін з 1963 по 2003 роки Леонідом Самійловичем Товстухою. Саме він є одним із продовжувачів решетилівського рослинного килимарства, яке у лютому 2017 року внесено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Проведений аналіз літературних джерел засвідчив недостатнє висвітлення питання щодо життєвого шляху та особливостей творчої діяльності цієї непересічної особистості, можливостей використання його надбань у процесі фахової підготовки вчителів.

Аналіз досліджень і публікацій. ХХ століття позначилося активізацією досліджень у сфері народного килимарства, поштовхом до якої стали численні виставки українських килимів, що відбулися впродовж 1920-х рр. Результатом цього була публікація до експозиційних путівників статей Д. Щербаківським, В. Пещанським, Б. Крижанівським, М. Щепотьєвою, Я. Риженко. Впродовж 60-70-х рр. ХХ століття в Україні було опубліковано видатними мистецтвознавцями (С. Таранушенко, А. Жук (Жук, 1973; Жук, 1966), Я. Запаско (Запаско, 1973) та С. Сидорович) низку ґрунтовних досліджень з проблематики народного килимарства.

Окремі наукові розвідки з питань українського килимарства було зроблено О. Івановою, Т. Романовою, Є. Харковиною (Харковина, 2014), В. Титаренко (Титаренко, 2003), Л. Федевич (Федевич, 2005) та ін. Сучасні періодичні видання (журнали «Народне мистецтво», «Народна творчість та етнографія») публікують статті, що висвітлюють певні історичні та мистецтвознавчі аспекти килимарства. Про широкий пласт здобутків народного художника України Л. Товстухи у своїх працях говорять О. Бабенко (Чорнощоків, Бабенко, Батієвська, 2019), М. Вороненко, Л. Жоголь (Жоголь, 1987), Т. Романова, Л. Федевич (Федевич, 2005), В. Щербак (Щербак, 2020).

Метою статті є аналіз діяльності та творчого доробку непересічної постаті, корифея українського килимарства Леоніда Самійловича Товстухи для використання його досягнень у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

Виклад основного матеріалу. Творчий доробок та життєвий шлях народного художника України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, багаторічного директора фабрики художніх виробів імені Клари Цеткін, Почесного громадянина Решетилівки Леоніда Самійловича Товстухи й понині викликає захоплення вагомістю надбань та здобутків, особистого внеску у розвиток й популяризацію решетилівського килимарства в Україні та у світі.

Леонід Самійлович Товстуха прожив довге і плідне творче життя. Народився 17 жовтня 1930 року у селі Орлівка Ямпільського району Сумської області. Закінчив місцеву семирічку і з 1947-го року навчався у Кролевецькому технікумі художніх промислів, де опанував різні техніки вишивання, вивчав килимарство. У 1951 році почав працювати за направленням у Полтаві у промартілі імені Лесі Українки на посаді майстра килимового цеху. Через рік був переведений до Решетилівської промартілі, де працював начальником килимарного цеху. З тих пір для хлопця із Сумщини Решетилівщина стала рідною землею.

Починаючи з 1953 року, впродовж шести років був художником. Подальший трудовий шлях: технорук промартілі, головний інженер фабрики художніх виробів імені Клари Цеткін, а потім – директор цієї ж фабрики. Посаду обіймав упродовж 43 років, аж до виходу на пенсію. Щодо загального стажу роботи на фабриці, то він становить більше 50 років. Леонід Самійлович здобув вищу освіту без відриву від виробництва – закінчив заочно Московський технологічний інститут (1962-1968 рр).

Початок його творчої діяльності припадає на 1953 рік. І вже через рік представлений на виставці гобелен «Богдан Хмельницький» став першою роботою Леоніда Товстухи. Були

в подальшому створені й інші тематичні гобелени, серед них: «Тиха українська ніч», «Свято Івана Купала», «Осінній ранок», диптих «Т. Г. Шевченко» та ін. «Головне у творах Л. Товстухи – майстерно розроблені, на основі мистецької народної традиції краю, але в душі вимог сьогодення, орнаментальні ритми, колористичні гами, сюжетні задумки» (Линник, 2009).

За творчі здобутки та розвиток українського народно-декоративного мистецтва Леоніду Самійловичу Товстусі було присвоєно почесне звання Заслуженого художника України (1975 р.), у 1986-му році він став лауреатом Державної премії ім. Т. Г. Шевченка. Серед ряду нагород, яких він був удостоєний – орден «Знак пошани» та «За заслуги III ступеня», Почесна грамота Верховної Ради України, медалі «За доблесну працю», «Ветеран праці», срібна і бронзова медаль ВДНГ СРСР.

Леонід Товстуха був делегатом VI та VIII з'їздів художників України. Учасник багатьох художніх виставок як в Україні, так і за кордоном. Його твори експонувалися у Сирії, Німеччині, Хорватії, Бельгії, США, Канаді, Китаї, Росії, Естонії, Латвії, Азербайджані. У складі делегації брав участь у міжнародному ярмарку (Лейпціг, 1958 рік), також побував у Швейцарії, Франції. Персональні виставки Леоніда Товстухи були влаштовані неодноразово у столиці України, Полтаві, звичайно ж, Решетилівці. Його килими є окрасою 14 великих музеїв України, а також за її межами.

Та не лише при житті, а й після смерті Леоніда Самійловича влаштовувалися виставки його робіт; одна з них у 2015 році у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Там зберігається збірка килимів майстра, які прикрашають експозицію українського народного мистецтва.; найвідомішими є килими «Пори року» і «Червона гвоздика».

Вагомий особистий здобуток Леоніда Самійловича – створений ним килим «Народжені рідною землею» – прикрашає штаб-квартиру Ради Європи у Страсбурзі, подарований від України у 2006 році. Копія цього килима та інші килими знаходяться у виставковій залі Всеукраїнського центру вишивки та килимарства, який відкрився у 2019 році на Полтавщині, у місті Решетилівка. Відзначимо, що поява Всеукраїнського центру вишивки та килимарства була зумовлена внесенням у національний список переліку елементів нематеріальної культурної спадщини, а також номіновано на включення до списку ЮНЕСКО таких видів народного мистецтва краю, як решетилівська вишивка «білим по білому» та килимарство з рослинним візерунком.

Мистецтвознавець Адам Жук, ознайомившись із творчістю Леоніда Самійловича, висловив свої емоції словами, зауваживши, що Леонід Товстуха по праву належить до числа провідних майстрів сучасного українського гобелену; він самобутній художник з яскраво вираженою творчою індивідуальністю, що сформувалася завдяки нашим традиціям українського народного і класичного мистецтва. Художник постійно звертається до багатовікової культурної спадщини свого народу, продовжує і розвиває її надбання, збагачує новими сучасними формами.

Килими Леоніда Самійловича називають не просто творчими роботами, а справжніми картинами життя. Кольори, техніка виконання робіт настільки високого рівня, що не залишається сумнівів, що це справжнє мистецтво. Усі килими Леоніда Товстухи різні, але об'єднує їх одне – квіти, а митець є одним із продовжувачів решетилівського рослинного килимарства.

Особливо яскраве виявлення таланту художника відбулося у тематичних творах. Так, ще у 50-х рр. ХХ ст. митцем було створено ряд вдалих орнаментально-тематичних килимів, з яких почалося його визнання. Це килими з портретними зображеннями (Т. Шевченка, Б. Хмельницького та ін.). Мистецтвознавці відзначають вдале органічне поєднання портретних зображень, які подано силуетно, із традиційним рослинним орнаментом.

Килими Леоніда Товстухи – це яскравий світ, трансформований через його душу і серце. Кольорова гама пастельних відтінків його творів додає мрійливості, легкості,

спокою. Килими вражають індивідуальною виразністю та досконалістю виконання, наскрізна лінія його творчості пронизана любов'ю до України, її природи.

У своїх композиціях Леонід Товстуха використовував особливі стилізовані форми народного мистецтва рослинні та зооморфні мотиви. Він годинами сидів у своїй майстерні над створенням ескізів, які потім знаходили своє відображення у килимах. Цікавою є робота Леоніда Товстухи «Пори року», яка була виконана у трьох варіантах: перший варіант демонструвався на Міжнародній національній виставці у Лос-Анджелесі і був закуплений Міністерством культури СРСР; другий – прикрашав олімпійський готель Москви; третій варіант експонувався у Полтавському краєзнавчому музеї імені В. Кричевського. Кожен із варіантів був своєрідним і неповторним. За своє життя митець створив близько півтори сотні справжніх шедеврів, які вражають живописністю, заворожують, не кажучи про велику кількість масових робіт. Творчим подвигом Леоніда Самійловича називають його прагнення не йти вже торованими стежками ткання килимів, а творити свій світ, дотримуючись основ і традицій, як за формою, так і за змістом. «Творчість цього митця позначена глибоким знанням місцевих народних традицій і невтомним пошуком нового» (Чорнощоків, Бабенко, Батієвська, 2019).

Ознайомлення з доробком Л. Товстухи свідчить, наскільки витонченою, оригінальною, творчою була уява митця. О. Бабенко зауважує, що Леонід Товстуха, зберігши традиції, сказав принципово нове слово у мистецтві, а це під силу лише посправжньому талановитій людині: «Тільки шалений творчий порив може винести художника на висоту, де традиції не тяжіють над ним, а лише підносять, надаючи сміливості йти далі. Так трапилося з художниками Н. Бабенко і Л. Товстухою. Розімкнувши орнаментальні канонічні виміри малюнка, вони почали свою дорогу в мистецтві українського гобелена» (Чорнощоків, Бабенко, Батієвська, 2019). Зразком такого поєднання традицій та власного творчого бачення килим Леоніда Товстухи «Пам'ять», описуючи який О. Бабенко говорить про своєрідність поєднання кольорів, фактури, особливої температури кольорової гами та матеріалу.

Леонід Товстуха був не лише старійшиною решетилівських художників, а й батьком, наставником і вчителем молодих, керівником і захисником для працівників фабрики, яку він очолював. Директор роками вболівав за те, щоб існувала спадкоємність кадрів, коли досвідчені фахівці передавали секрети майстерності молодим, адже фабрика була його домівкою, його дітищем, його гордістю. Він пройшов шлях від начальника килимового цеху, художника, головного інженера до директора фабрики, де у свій час працювало близько 500 працівників. З 1962 року, відколи він очолив колектив фабрики, в ньому змагалися посада і творче покликання. Був період, коли він взяв на свої плечі і ношу будівельника. Зводили нові цехи, гуртожиток, їдальню. У керівництві фабрикою добре проявилися його організаторські здібності. Поряд з цим виконували і перевиконували виробничі плани, втілювали нові зразки народного мистецтва. Леонід Товстуха підібрав високопрофесійний колектив художників-патріотів, майстерністю виділялися килимарниці, фарбувальниці, вишивальниці, ткалі. Завдяки його копіткій праці відроджувалися вишивка, килимарство, ткацтво – безцінні жанри народного декоративно-ужиткового мистецтва.

За проектами Леоніда Товстухи на фабриці виготовляли оригінальні за композиційним і колористичним вирішенням орнаментальні килими масового призначення. Крім проектів малюнків для масового виробництва, художники розробляли чимало складних виставкових виробів. У 60-70-ті роки ХХ ст. було внесено нове в орнаментально-тематичні килими-гобелени, які створювалися на фабриці; впродовж не одного десятиліття із фахівцями фабрики співпрацювали професійні художники багатьох країн світу.

Поряд із творчою й адміністративною роботою, Леонід Товстуха вів активну громадську діяльність, майже 25 років очолював районну комісію сприяння Фонду Миру, був членом правління Художнього фонду України, республіканської комісії декоративно-

ужиткового мистецтва, правління Полтавської обласної Спілки художників, членом журі з присудження премії Катерини Білокур, членом Великої Ради Спілки народних майстрів та правління Полтавської обласної Національної Спілки художників України.

Ще одним мало відомим широкому загалу здобутком Леоніда Самійловича є видрукований ним каталог «Гобелени, виконані на Решетилівській фабриці ім. К. Цеткін за 1954-1998 роки». Це безцінна, фундаментальна наукова праця, у якій відображено історію розвитку решетилівського килима.

Не менш значущою є його праця «Спогади і роздуми (півстоліття на Решетилівській фабриці художніх виробів ім. Клари Цеткін)». Ця книга спогадів – «...данина людям, які працювали поруч з ним довгі роки, творили славу колективу, були його гордістю», де майстер поділився із широким загалом своїми спогадами, пов'язаними з діяльністю Решетилівської промартілі-фабрики ім. Клари Цеткін. Тут не лише йдеться про роботу колективу зі зростання виробництва та створення необхідних умов праці, але й про безперервний творчий пошук, підготовку фахівців, про видатних постатей колективу, які були причетними своєю працею до творення краси і слави підприємства. Праця є невичерпним джерелом пізнання для всіх, хто вивчатиме історію народних художніх промислів у Решетилівці, адже автором використано матеріали архіву фабрики ім. Клари Цеткін та особистого архіву, каталоги виставок (Товстуха, 2010).

Висновки. Дивовижні роботи класика решетилівського килимарства Леоніда Самійловича Товстухи – духовна пожива, яка потрібна сучасникам, щоб любити красу рідної землі. Мистецтво об'єднує творчих людей, дарує красу і радість. Леонід Самійлович Товстуха – митець, яскрава творча особистість, чие ім'я уособлює решетилівське килимарство, а твори прославили Решетилівщину в Україні та далеко поза її межами. Творчість видатного митця Л. Товстухи є епохальною для української культури, його твори високо оцінені провідними мистецтвознавцями, фахівцями народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Упродовж останніх десятиліть відбувається відродження та популяризація народних художніх ремесел. Саме в Решетилівці створено Всеукраїнський центр вишивки та килимарства. Молоді майстри та всі зацікавлені й небайдужі мають можливість надихатися кращими взірцями творів решетилівського килимарства, зокрема, й роботами видатного митця Леоніда Самійловича Товстухи. Його надбання широко використовують у підготовці фахівців декоративно-ужиткового мистецтва та вчителів трудового навчання і технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- Жоголь, Л. (1987). Творчість від землі. *Київ*, 8, 158-159.
- Жук, А. К. (1973). *Український радянський килим*. Київ: Наук. думка.
- Жук, А. (1966). *Українські народні килими*. Київ: Наук. думка.
- Запаско, Я. (1973). *Українське народне килимарство*. Київ: Мистецтво.
- Линник, О. К. (2009). *Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2010 рік*. Суми.
- Титаренко, В. П. (2003). *Традиційні народні ремесла Полтавщини : Навч. посіб.* Полтава: Верстка. Товстуха Леонід Самійлович. Взято з http://reshetlib.at.ua/index/listok_podorozhnika/0-202.
- Товстуха, Л. (2010). *Спогади і роздуми (півстоліття на решетилівській фабриці художніх виробів ім. К. Цеткін)*. Решетилівка: Тираж.
- Чорнощоків, А. Є., Бабенко, О. О., Батієвська, Т. В., Дігтяр, Н. М., Кушніренко, О. М., Мохірева, Ю. А., & Саєнко, Т. В. (2019). *Українське декоративно-ужиткове мистецтво*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. Взято з <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Укр.дек.-ужит.pdf>
- Федевич, Л. (2005). Дерево життя митця: до 75-річчя від дня народження Л. Товстухи. *Земляки : альманах Сумського земляцтва в Києві*, 2, 153-154.
- Харковина, Є. Г. (2014). Формування мистецтва килимарства на теренах України. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Мистецтвознавство*, 30, 116-123.

Щербак, В. (2020). Видно шляхи полтавські: Леоніду Товстусі – 70. *Образотворче мистецтво*, 1/2, 86-87.

REFERENCES

- Chornoshchokov, A. Ye., Babenko, O. O., Batiievska, T. V., Dihtiar, N. M., Kushnirenko, O. M., Mokhirieva, Yu. A., & Saienko, T. V. (2019). *Ukrainske dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo [Ukrainian decorative and applied art]*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka. Retrieved from <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Укр.дек.-ужит.pdf> [in Ukrainian].
- Fedevych, L. (2005). Derevo zhyttia myttsia: do 75-richchia vid dnia narodzhennia L. Tovstukhy [The tree of the artist's life: to the 75th anniversary of L. Tovstukha's birth]. *Zemliaky: Almanakh Sumskoho zemliatstva v Kyievi*, 2, 153-154 [in Ukrainian].
- Kharkovyna, Ye. H. (2014). Formuvannia mystetstva kylymarstva na terenakh Ukrainy [Formation of the art of carpet weaving in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Mystetstvoznnavstvo*, 30, 116-123 [in Ukrainian].
- Lynnyk, O. K. (2009). *Kalendar znamennykh i pam'iatnykh dat Sumshchyny na 2010 rik [Calendar of significant and memorable dates of Sumy region for 2010]*. Sumy [in Ukrainian].
- Shcherbak, V. (2020). Vydno shliakhy poltavski: Leonidu Tovstusi – 70 [You can see the ways of Poltava: Leonid Tovstus – 70]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 1/2, 86-87 [in Ukrainian]. *Tovstukha Leonid Samiilovych*. Retrieved from http://reshetlib.at.ua/index/listok_podorozhnika/0-202 [in Ukrainian].
- Tovstukha, L. (2010). *Spohady i rozdumy (pivstolittia na reshetylivskii fabrytsi khudozhnikh vyrobiv im. K. Tsetkin) [Memories and reflections (half a century at the K. Zetkin Art Factory in Reshetyliv)]*. Reshetylivka: Tyrash [in Ukrainian].
- Tytarenko, V. P. (2003). *Tradytsiini narodni remesla Poltavshchyny [Traditional folk crafts of Poltava region] : Navch. posib.* Poltava: Verstka [in Ukrainian].
- Zapasko, Ya. (1973). *Ukrainske narodne kylymarstvo [Ukrainian folk carpet weaving]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Zhohol, L. (1987). Tvorchist vid zemli [Creativity from the ground]. *Kyiv*, 8, 158-159 [in Ukrainian].
- Zhuk, A. (1966). *Ukrainski narodni kylymy [Ukrainian folk carpets]*. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
- Zhuk, A. K. (1973). *Ukrainskyi radianskyi kylym [Ukrainian Soviet carpet]*. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

A CLASSIC OF RESHETYLIVKA CARPET WEAVING LEONID SAMILOVYCH TOVSTUKHA: A COMBINATION OF NEW WAYS AND FOLK TRADITIONS

Oksana Kudria,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Production and Information Technologies and Life Safety of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Alla Kis,

postgraduate student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The article examines the famous master of Ukrainian carpet weaving Leonid Tovstukha's life and creative activity features; his contribution as a People's Artist of Ukraine in the development of carpet weaving in Reshetylivka region and its popularization in Ukraine and abroad is analyzed. A wide range of opportunities to use the master's achievements in the process of future labor education and technology teacher training are revealed.

It is noted that the artist most vividly demonstrated his talent in thematic works at the beginning of his creative activity. These are carpets with an organic combination of portrait

images with traditional floral ornaments. During his life, L. Tovstukha created about one and a half hundred carpets, real masterpieces, and a number of mass works. It is proved that Leonid Tovstukha sought his new ways in carpet weaving but always followed the basics and folk traditions.

The article examines Leonid Tovstukha's career from the head of the carpet shop, an artist, a chief engineer, to the head of Klara Zetkin Art Products Factory. It is noted that along with creative and administrative work Leonid Tovstukha was active in public life. Leonid Tovstukhas' creative work and life as the People's Artist of Ukraine, winner of the Taras Shevchenko National Prize, longtime head of the Klara Zetkin Art Products Factory, Honorary Citizen of Reshetylivka is characterized by the importance of achievements and significant personal contribution to Ukraine's development and contribution to the world. It is proved that Leonid Tovstukha, preserving the traditions, said a fundamentally new word in art, which is valuable in the process of professional teacher training.

Keywords: *carpet weaving, Leonid Tovstukha, Ukrainian carpet, Klara Zetkin Art Products Factory, teacher training.*

Надійшла до редакції 7.08. 2020 р.